

LEIBNIZ DNES

Rozhovor s Paulom Rateau o stave leibnizovského bádania

Paul Rateau je docent filozofie na parížskej Sorbonne, žiak jedného z najvýznamnejších súčasných propagátorov Leibnizovho myslenia a leibnizianizmu Michela Fichanta, predsedu Spoločnosti leibnizovských štúdií vo francúzskom jazyku (*Société d'études leibniziennes de langue française*), editor kritického medzinárodného bibliografického bulletinu leibnizovských štúdií (*Bulletin leibnizien*), ktorý vychádza vo francúzskej filozofickej revue *Archives de philosophie*. Je autorom dvoch priekopníckych monografií venovaných predovšetkým otázke zla a najlepšieho z možných svetov,¹ ale aj prekladateľom a editorom doteraz nevydaných Leibnizových textov.² Paul Rateau je navyše v otázkach nového prístupu k Leibnizovi propagátorom tzv. genetickej interpretačnej metódy.

Martin Škára: *Ste predseda Spoločnosti leibnizovských štúdií vo francúzskom jazyku, založenej na parížskej Sorbonne. Prečo teda Leibniz a francúzsky jazyk? Alebo skôr prečo Leibniz vo francúzštine, hoci sám mal nemecký pôvod?*

Paul Rateau: V 17. storočí bola latinčina vedeckým jazykom par excellence a Leibniz napísal väčšinu svojich filozofických textov práve v latinčine. Aj napriek tomu je skutočnosť taká, že jeho najslávnejšie diela – *Metafyzická rozprava*, jeho korešpondencia s jansenistickým teológom Antoinom Arnauld, *Nový systém prírody a komunikácie substancí, nové eseje o ľudskom rozume, Teodicea, Princípy prírody a milosti založené na rozume*, či napokon *Monadológia* – boli napísané vo francúzštine. Dôvod je prostý: francúzštinou sa hovorilo na všetkých európskych dvoroch a hovoril ňou každý „zdvorilý človek“. Rozhodnutie vyjadrovať sa v tomto jazyku poukazuje na Leibnizovo úsilie o maximálne rozšírenie jeho myšlienok za hranice kruhu vedcov a vzdelancov. Treba dodať, že Leibniz si k francúzštine vypestoval osobitý vzťah, hoci bola preňho cudzím jazykom. V skutočnosti sa neusiloval o to, aby bol do francúzštiny prekladaný. Tento jazyk si vskutku osvojil až do takej miery, že takmer familiárny vzťah k nemu mu umožňoval vytvárať novotvary. Hádam najznámejší z nich je výraz *aperception*,³ utvorený zo slovesa *apercevoir*. Leibniz však bez problémov používal aj idiomatické výrazy – ako napríklad slávny výrok „*Reculer pour mieux sauter*“ („*Získaj si odstup, aby si lepšie videl*“).

¹ RATEAU, P. (2008): *La question du mal chez Leibniz : fondements et élaboration de la Théodicee*. Paris: Honoré Champion. RATEAU, P. (2015): *Leibniz et le meilleur des mondes possibles*. Paris: Classiques Garnier.

² RATEAU, P. (2017): *Leibniz. Dialogues sur la morale et la religion*. Paris: Vrin.

³ *apercepcia* (pozn. prekl.)

Brilantné používanie francúzštiny poskytuje frankofónnemu čitateľovi bezprostredný prístup k textom, zatiaľ čo nemecký čitateľ, ktorý francúzštinu nepozná, sa paradoxne k prekladu nedostane. V tomto tkvie záhadný paradox, keď si uvedomíme, že Leibniz sa pokladá za zakladateľa nemeckej filozofie!

M. Š.: *Existuje teda nejaká osobitá väzba medzi Leibnizom a Francúzskom?*

Paul Rateau: Treba pripomenúť, že s iniciatívou *integrálne* vydať Leibnizove diela prišiel francúzsky akademik Jules Lachelier. Za pomoci Louisa Couturata dali Akadémii morálnych a politických vied na schválenie návrh, aby bol projekt úplného vydania predložený na zhromaždení *Medzinárodnej asociácie Akadémií*, ktoré sa konalo v apríli 1901. Návrh sa stretol s podporou a vydanie bolo zverené Akadémii morálnych a politických vied, Pruskej akadémii vied a Akadémii vied v Paríži. Francúzsko-nemeckú spoluprácu, žiaľ, zastavil nástup prvej svetovej vojny a jediný, kto sa podujal vydať *Sämtliche Schriften und Briefe*, bola Akadémia vied v Berlíne. Záujem o Leibniza však vo Francúzsku neútlmalo najmä vďaka dlhej tradícii vydávania jeho spisov a interpretácii jeho myslenia. Spoločnosť leibnizovských štúdií vo francúzskom jazyku⁴ založená v roku 2013 sa do tejto tradície zapísala. Jej cieľom je propagovať výskum Leibniza vo francúzskom jazyku, lepšie spoznávať jeho dielo a vedecké práce uverejnené vo frankofónnych krajinách prostredníctvom publikácií (predovšetkým leibnizovského bulletinu), organizovať študijné stretnutia a každé dva roky usporadúvať kongres. Spoločnosť zastrešuje bádateľov, študentov, frankofónnych učiteľov v tom najširšom zmysle slova, teda tých, pre ktorých je francúzština ak nie materinským, tak aspoň pracovným jazykom, ktorý používajú vo svojich publikáciách a na kolokviách.

M. Š.: *Hovorme o Leibnizovi dnes. Možno tvrdiť, že leibnizovská filozofia je stále aktuálna? Ak áno, prečo vlastne?*

Paul Rateau: Leibniz mal a dodnes má hlboký a trvalý vplyv na západnú filozofiu. Vieme, že je dôležitým inšpiračným a reflexívnym zdrojom filozofov, akými boli Bergson, Heidegger, Deleuze, Strawson, Kripke, Lewis či Agamben. Leibniz je strojca konceptuálnych nástrojov a filozofických princípov, ktoré sa využívajú v súčasnej filozofii a diskutuje sa o nich: napríklad pojem možných svetov, monády – ktorý je predmetom jednej samostatnej kapitoly Strawsonovej práce *Individuals*⁵ –, idea teodicey, princíp nerozlíšiteľnosti totožných entít, princíp dostatočného dôvodu, princíp kontinuity.

Treba dodať, že Leibniz má jemu vlastnú „filozofickú aktuálnosť“ (ak sa to dá takto povedať), keďže akademické vydanie (*Akademie-Ausgabe*), ktoré doteraz riadia Berlínsko-brandenburgská akadémia vied a Akadémia vied v Göttingene, do istej miery ešte nie je kompletne a neprestajne sa obohacuje. Pravidelne nás oboznamuje s množstvom dote-

⁴ Pozri <https://leibnizself.org>

⁵ STRAWSON, P. F. (1959): *Individuals*. London: Methuen.

raz ešte nevydaných textov. Zároveň umožňuje kontextualizovať niektoré veľmi známe texty, dokonca ich reinterpretovať, pretože zverejňuje náčrty, ich varianty, opravy, ktoré Leibniz zavádzal. Preto Leibniza neprestajne znova a znova objavujeme. S postupným zdokonaľovaním akademického vydania tak môžeme naplno vnímať bohatstvo a plodnosť jeho myslenia.

M. Š.: *Máme s ohľadom na koncepciu tohto akademického vydania ešte vždy právo uplatňovať ten istý historicko-filozofický prístup, alebo existuje novšia, či dokonca nová metóda, ktorá by nazerala na Leibniza z iného uhla pohľadu?*

Paul Rateau: Pokrok v akademickom vydaní a zverejnenie jednotlivých etáp redakcie textu, jeho variantov a prípravných náčrtov zmenili spôsob, akým Leibniza čítame. Dokonca máme možnosť sledovať proces vypracovania jeho konceptov a filozofických téz. Bola presadená genetická metóda. Venoval sa jej najmä Michel Fichant a François Duchesneau, ktorých práce majú určujúci vplyv na najnovšie leibnizovské štúdie. Táto metóda vylučuje akúkoľvek *teleologickú* či *finalistickú* lektúru textov. V tom sa odlišuje od ostatných prístupov, ktoré sa taktiež nazývajú *genetickými* (hlavne v psychológii a sociológii). Tie totiž vychádzajú z nejakého javu, predmetu alebo stavu považovaného za výsledný bod vývinu (*terminus ad quem*) a snažia sa o štúdium nevyhnutných etáp, ktoré k nemu vedú. Vskutku predpokladajú naruby prevrátenú lektúru procesu, keďže ich skutočné východisko je koncom a je kladené ako výsledok. Štúdium genézy je práve v tomto ohľade *genealogickou* prácou do takej miery, v akej mienime zodpovedať otázku: *ako sme k tomu dospeli?* Čiže tento postup sa usiluje vnuknúť myšlienku nevyhnutného rozvoja, privilegovať niektoré momenty ako dôležitejšie voči iným (z hľadiska neskoršieho vývinu) a v dejinách predmetu štúdia vyznačiť indicie toho, čo bude nasledovať, znaky toho, čo sa stane.

Genetická metóda v našom ponímaní, naopak, vyzýva k tomu, aby sme sa vystríhali príliš zjavným súvislostiam a neboli ľahkoverní voči retrospektívnym ilúziám. Náčrty, škrtý, hapaxy a všetko, čo nejde v „smere dejín“, nás majú totiž *taktiež* veľa naučiť o filozofii v procese jej vývinu. Cieľom nie je vedieť, ako sa dospelo k takej či onakej leibnizovskej téze pokladanej za „kanonickú“, ani ako v skutočnosti funguje toto myslenie v pohybe, s akými problémami sa konfrontuje, aké hypotézy ponúka na ich riešenie a ako ich neskôr, pri pohľade na nové ťažkosti, znova uchopuje, modifikuje, alebo ich v prospech iných teoretických konštrukcií opúšťa – pričom ich ako také podrobuje revízii a spochybňovaniu. Genetická metóda sa používa na zachytenie stopy živého myslenia a neusiluje sa zakrývať jeho tápanie a odvahu, odbočky a prípadné spory. Oproti nášmu prirodzenému sklonu privádzať neznáme k známemu, cudzie k osvojenému, nás musí v textoch urobiť pozornými voči „detailu toho, čo sa mení“.⁶

⁶ Ako o tom hovorí Leibniz v súvislosti s jednoduchými substanciami v *Monadológii* (§ 12).

M. Š.: *Možno ešte legitímne presadzovať tvrdenie, že Leibniz je systematickým filozofom, alebo skôr filozofom systému, ktorý je len jeho a ku ktorému dospieva?*

Paul Rateau: Ešte aj v tomto ohľade nám naše aktuálne poznanie Leibniza dovoľuje pýtať sa, ako sme mohli veriť, že existuje čosi také ako definitívne daný, filozofom v istom momente jeho života raz a navždy určený leibnizovský *systém* s nemenným spôsobom opakovania. Ak možno vytýčiť základné etapy jeho intelektuálnej biografie, pozorovať stálosť niektorých pozícií, texty, ku ktorým máme dnes prístup, svedčia o otvorenom myslení, o ustavičnom vývine, myslení, ktoré sa neprestajne vracia k problémom, znova a znova si kladie otázky v permanentnom dialógu so svojimi súčasníkmi aj s autormi z minulosti. Namiesto *systému* by sme u Leibniza mali rozlišovať skôr jednotlivé *systémy*, ak tým rozumieme špecifické konceptuálne nástroje vypracované v závislosti od presných problematík, ktoré – hoci oprávnené v určitom momente reflexie – možno neskôr opraviť, ba dokonca nahradiť inými, lepšími a plodnejšími. Exemplárnym prípadom je bezpochyby teória substancie, určená svojím kompletným pojmom v období *Metafyzickej rozpravy*, a neskôr novým konceptom – konceptom monády.

Je pravda, že Leibniz sa sám označoval za „autora systému predurčenej harmónie“. Nesmieme sa však dopustiť omylov: *systém* znamená *hypotézu*, explikačnú hypotézu, ktorej hodnota, či dokonca pravda,⁷ závisia od schopnosti udať dôvod čo najväčšieho možného počtu účinkov a fenoménov. V tomto ohľade niet sporu, keď budeme tvrdiť, že vo vlastnom zmysle slova leibnizovský *systém* neexistuje, a zároveň že svojou požiadavkou zakladania poznania racionálnymi princípmi, ktoré ho riadia, koherentnosťou téz, ktoré ponúka, a najkompletnejšou zrozumiteľnosťou vecí, ku ktorým smeruje, má jeho myslenie bezpochyby *systematickú* ambíciu.

Zhovárал sa a preklad rozhovoru z francúzskeho jazyka pripravil *Martin Škára*.

Martin Škára
Katedra filozofie a dejín filozofie
FF UPJŠ v Košiciach
Moyzesova 9
040 01 Košice
e-mail: martin.skara@upjs.sk

⁷ Čo vylučuje akúkoľvek čisto konvencionalistickú koncepciu vedeckej explikácie. K tomuto pozri *Nový systém prírody a komunikácie substancí*, LEIBNIZ, G. W. (1978b): *Die Philosophische Schriften*. Bd. 4. Gerhardt, C. I. (ed.), s. 486; alebo ešte: *List pre Lady Mashamovú* (30. jún 1704), LEIBNIZ, G. W. (1978b): *Die Philosophische Schriften*. Bd. 3. Gerhardt, C. I. (ed.), 355.